

YOZUV VA UNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Qudratova Namuna To'liq qizi

O'zDJTU Tarjimonlik fakulteti 1-kurs talabasi

qudratovanamuna01@gmail.com

Nosirova Mubina Olimovna,

O'zDJTU Umumiy tilshunoslik kafedrasida katta o'qituvchisi

m.nosirova@uzswlu.uz

Annotatsiya. Ushbu tezisda insoniyat tarixidagi eng buyuk kashfiyotlardan biri bo'lgan yozuvning shakllanish jarayoni, uning ijtimoiy va madaniy ahamiyati, shuningdek tarixiy bosqichlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda piktografik, ideografik va fonetik yozuv tizimlarining o'ziga xos xususiyatlari va ularning tilni barqarorlashtirishdagi roli tasvirlangan.

Tayanch so'zlar: Yozuv, piktografiya, ideografiya, iyeroglif, fonetik yozuv.

Abstract. This thesis analyzes the formation process of writing, one of the greatest inventions in human history, along with its socio-cultural significance and historical stages. The research highlights the specific characteristics of pictographic, ideographic, and phonetic writing systems, as well as their role in stabilizing language structures.

Keywords: Writing, pictography, ideography, hieroglyph, phonetic writing.

Аннотация. В данном тезисе анализируется процесс формирования письменности как одного из величайших открытий в истории человечества, её социально-культурное значение и исторические этапы развития. В исследовании освещаются особенности пиктографической, идеографической и фонетической систем письма, а также их роль в стабилизации языка.

Ключевые слова: Письменность, пиктография, идеография, иероглиф, фонетическое письмо.

Kirish: Yozuv insoniyat tarixidagi eng katta kashfiyotdir. U og'zaki nutqning vaqt va makon bilan cheklangan imkoniyatlarini kengaytiradi. Tilshunoslikda yozuvning paydo bo'lishi jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishi, shuningdek, axborotni saqlash ehtiyoji bilan bevosita bog'liq. Insonlar qadim zamonlardan beri o'z bilimlarini, hayotiy tajribalarini va muhim voqealarni kelajak avlodga yetkazish yo'llarini izlaydilar. Yozuv tildan keyin ikkinchi muhim aloqa vositasi hisoblanadi. U madaniyat, ilm-fan va davlatning asosi bo'lib xizmat qiladi. Tarixiy jihatdan yozuv bir necha ming yillik davrni o'z ichiga olgan murakkab evolyutsion yo'lni bosib o'tgan. Dastlabki ibtidoiy belgilar va chizmalardan tortib, bugungi kundagi mukammal alifbo tizimlarigacha bo'lgan rivojlanish jarayoni inson tafakkurining mahsulidir. Yozuvning mavjudligi tufayli biz bugun qadimgi dunyo sivilizatsiyalari, ularning madaniyati va huquqiy normalari haqida aniq ma'lumotlarga egamiz. Shuningdek, yozuv tilning fonetik va grammatik qurilishini barqarorlashtirishda, adabiy til me'yorlarini shakllantirishda ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. Yozuvsiz fanni, qonunchilikni va davlat boshqaruvini tasavvur qilib bo'lmaydi. U inson xotirasining tashqi ko'rinishi bo'lib, axborotni asrlar osha uzatish imkonini beradi. Har bir davlatning o'z taraqqiyot darajasi uning yozuv madaniyati bilan ham o'lchangan. Tilshunoslar yozuvni o'rganish orqali yo'qolib ketgan tillarni qayta tiklashga muvaffaq bo'lmoqdalar. Shunday qilib, yozuv shunchaki belgilar emas, balki insoniyat aql-zakovati namunasi.

Asosiy qism. Piktografik yozuv. Yozuvning eng qadimgi va dastlabki bosqichi piktografiya deb ataladi, bu soʻz lotincha "pictus" (chizilgan) va yunoncha "grapho" (yozaman) soʻzlaridan olingan. Piktografik yozuvda muayyan bir xabar yoki voqea alohida harflar orqali emas, balki yaxlit rasmlar va tasvirlar yordamida ifodalangan. Masalan, qadimgi odamlar ov jarayonini tasvirlash uchun hayvonlar, odamlar va qurol-yarogʻlar rasmini toshlarga chizishgan. Bu yozuv turining oʻziga xosligi shundaki, u biron bir til bilan bogʻlanmagan boʻlib, rasmni koʻrgan har qanday inson uning maʼnosini tushunishi mumkin boʻlgan. Biroq, piktografiya murakkab mavhum tushunchalarni, masalan, tuygʻularni, vaqtni yoki chuqur falsafiy fikrlarni ifodalashga ojizlik qilgan. Shunga qaramay, piktografiya yozuvning shakllanishida tamal toshi boʻlib xizmat qildi va insonlarni ramziy maʼno berishga oʻrgatdi. Shimoliy Amerika indeetslari, Sibir xalqlari va qadimgi Shumerda piktografiyaning turli namunalarini uchratish mumkin. Ushbu bosqichda yozuv hali nutqni soʻzma-soʻz aks ettirmas edi, balki faqat umumiy fikrni eslatish funksiyasini bajargan. Keyinchalik ijtimoiy hayotning murakkablashishi natijasida bu rasmlar soddalashib, shartli belgilarga aylana boshladi. Bu rasmlar orqali odamlar bir-biriga xavf-xatardan ogohlantirish, hududiy chegaralarni belgilash va diniy marosimlarni qayd etishda foydalanishgan. Piktografiyaning elementlari bugungi kunda ham yoʻl belgilarida yoki kompyuter ikonkalari koʻrinishida saqlanib qolgan. U inson muloqotining eng universal tili boʻlib qolaveradi. Har bir piktogramma ortida butun bir hikoya yoki voqealar silsilasi yashiringan boʻlishi mumkin. Bu bosqich yozuvning intellektual poydevori hisoblanadi.

Ideografik va Iyeroglifik yozuv tizimlarining murakkabligi. Jamiyat rivojlangani sari insonlar faqat koʻrib turgan narsalarini emas, balki mavhum tushunchalarni ham yozma ravishda ifodalashga ehtiyoj sezishdi va bu ideografik yozuvning paydo boʻlishiga olib keldi. Ideografiya — bu tushunchalar yozuvi boʻlib, unda har bir belgi (ideogramma) muayyan bir tushunchani yoki soʻzni bildiradi. Masalan, quyosh tasviri nafaqat osmon jismini, balki "yorugʻlik", "issiqlik", "kun" kabi maʼnolarni ham anglatgan. Bu bosqichning eng yuksak koʻrinishi iyeroglifik yozuv boʻlib, u qadimgi Misr, Mesopotamiya, Xitoy va Markaziy Amerikada keng tarqalgan. Iyerogliflar murakkab tizimga ega boʻlib, ularni oʻrganish va yozish katta mahorat talab qilgan. Masalan, Misr iyerogliflari ham tasviriy, ham ramziy, ham fonetik unsurlarni oʻz ichiga olgan boʻlib, ular uzoq vaqt davomida sirligicha qolib kelgan. Xitoy yozuvi esa bugungi kunda ham saqlanib qolgan yagona yirik ideografik tizim boʻlib, u oʻn minglab belgilardan iborat. Ideografik yozuv tushunchalarni aniq yetkazsa-da, tilning tovush qurilishini aks ettirmasligi uning asosiy kamchiligi edi. Bu tizimda yozishni oʻrganish uchun yillar davomida mashq qilish va minglab belgilarni yod olish lozim boʻlgan. Iyerogliflar shunchaki yozuv emas, balki sanʼat asari darajasiga koʻtarilgan. Ularning har biri chuqur falsafiy maʼno va tarixiy yukka ega. Qadimgi dunyo kotiblari bu belgilarni oʻrganish orqali jamiyatda yuqori martabalarga erishganlar. Bu bosqich insoniyatning mavhum fikrlash qobiliyati naqadar oʻsganligini isbotlaydi. Har bir iyeroglif maʼlum bir tovush majmuasini emas, balki butun bir obʼekt yoki harakatni ifoda etadi. Shumer mixxatlari ham aynan shu tizimning bir koʻrinishi boʻlib, ular loy taxtachalarga yozilgan.

Fonetik yozuv: Alifbo tizimining inqilobiy ahamiyati. Yozuv evolyutsiyasining eng oxirgi va eng qulay bosqichi fonetik yoki harf-tovush yozuvi hisoblanadi. Bunda har bir belgi alohida soʻzni emas, balki nutqdagi muayyan bir tovushni (fonemani) ifodalaydi. Fonetik yozuvning paydo boʻlishi insoniyatga bor-yoʻgʻi 20-30 ta belgi

yordamida tildagi barcha soʻzlarni yozish imkonini berdi. Dunyodagi birinchi sof alifbo tizimi miloddan avvalgi II ming yillikda finikiyliklar tomonidan yaratilgan boʻlib, u faqat undosh tovushlardan iborat edi. Keyinchalik qadimgi yunonlar bu alifboga unli tovushlarni ifodalovchi harflarni qoʻshishdi va natijada mukammal fonetik tizim vujudga keldi. Yunon alifbosi asosida lotin, kirill va boshqa koʻplab zamonaviy yozuvlar shakllandi. Fonetik yozuvning afzalligi shundaki, u oʻrganish uchun juda oson va har qanday tilning tovush xususiyatlarini aniq aks ettira oladi. Bugungi kunda jahon xalqlarining aksariyati aynan fonetik-alifbo tizimidan foydalanadi, bu esa savodxonlikning keng yoyilishiga va ilmiy axborot almashinuvining tezlashishiga xizmat qildi. Alifbo yozuvi insoniyatning intellektual salohiyatini yangi bosqichga olib chiqdi va umumjahon madaniyatining ajralmas qismiga aylandi. Harflarning tovushlar bilan bogʻlanishi tilni standartlashtirish imkonini berdi. Endilikda har qanday murakkab soʻzni cheklangan miqdordagi harflar bilan ifodalash mumkin boʻldi. Bu tizim matbuotning rivojlanishiga va kitob nashr etishning osonlashishiga olib keldi. Fonetik yozuv muloqotni demokratlashtirdi, ya'ni endi oʻqish va yozishni oʻrganish faqat elita qatlam uchun emas, balki hamma uchun ochiq boʻldi. Alifbo – bu insoniyatning mantiqiy tafakkuri mahsulidir. Bizning bugungi raqamli dunyomiz ham aynan shu alifbo va uning kodlari asosiga qurilgan.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, yozuvning sodda piktogrammalardan murakkab alifbo tizimlariga oʻtishi inson muloqotini yangi bosqichga olib keldi. Yozuv tili barqaror boʻlib, insoniyat bilimlarini asrlar davomida saqlashga yordam berdi. Bugungi raqamli texnologiyalar va global aloqa vositalari aynan shu tarixiy yozuv tizimlarining davomidir. Yozuv nafaqat muloqot vositasi, balki insoniyat xotirasining moddiy koʻrinishidir. Yozuvning rivojlanishi insoniyat tafakkurining oʻsishini koʻrsatadi. Tasviriy rasmlardan boshlangan yoʻl bugun mukammal alifbo tizimlariga yetdi. Bu esa axborotni saqlash va uzatishda tilning asosiy quroliga aylandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Irisqulov M.T. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2009.
2. Sayidrahmonov M. Oʻzbek filologiyasiga kirish. – Toshkent, 2012.
3. Reformatskiy A.A. Vvedenie v yazykovedenie (Введение в языкознание). – Moskva: Aspekt Press, 2005.
4. Geld I.B. A Study of Writing. – Chicago: University of Chicago Press, 1963.
5. Mahmudov N. Til. – Toshkent: Ma'naviyat, 1998.